

CUNOAȘTEREA ȘI FILOZOFIA CULTURII

Acad. Gleb DRĂGAN¹
gleb_dragan@yahoo.com

ABSTRACT: The article outlines the views of Antonio Banfi, Lucian Blaga and Oscar Wilde upon human knowledge and the philosophy of culture. The author explores the connection between knowledge, ethics, religion and art, as well as the similarities and dissimilarities between the conceptions of the aforementioned philosophers.

KEYWORDS: philosophy of knowledge, philosophy of culture, ethics, religion, art

La Hegel, întreaga sferă a spiritului absolut are un caracter religios.

În schimb, în viziunea lui Antonio Banfi, cele trei momente ale spiritului absolut sunt: arta, religia și filozofia.

Relația dialectică dintre cele trei idei nu poate fi confundată cu o relație reală și cu atât mai puțin ca exprimă un raport de întâietate sau de dependență.

Frumosul este întruchiparea sensibilă a ideii, considerată nu o abstracțiune universală, ci un universal care poartă și pune în mișcare în sine particularul; el însuși este unitatea absolută deoarece se exprimă într-o formă finită a sensibilității.

Spiritul etic nu este numai substanța universală a tuturor spiritelor, ci este recunoscut de către acestea ca esența și înfăptuirea lor. Totuși, spiritul etic este dat ca religiozitate deoarece în armonia sa se relevă o tensiune. Din această tensiune se naște religia, adică acea conștiință a transcendenței eticității care capătă forma creației unei lumi de idealitate etică din adâncul conștiinței individuale, în perfecțiunea ei și care dă naștere artei absolute.

Arta este exprimarea echilibrului etic absolut, așa cum este el trăit în mod ideal de către subiect.

Arta este aspectul intuitiv al autoconștiinței absolute, aspect care prin aceasta este nemijlocit (ca și intuiția) și deci caracterizat de finalitate.

Frumusețea este intuiția concretă prin care sensibilitatea exprimă numai ideea; și totuși în artă există tensiunea dintre creația obiectivă și subiectivă. În artă, conștiința este trăirea spontană, adică intuiția sensibilă.

¹ Președinte al Secției de Științe Tehnice al Academiei Române; președinte al Diviziei de Istoria Științei a CRIFST al Academiei Române

În artă, sinteza este intuitivă: idealul este nemijlocit.

Hegel afirmă că estetica este teoria filozofică a frumosului și, în concret, a artei.

Arta este revelația absolutului sub forma intuiției, ca o pură apariție, ca idealitate care apare din orice dat real, dar care rămâne întotdeauna idealitate față de obiectivitatea criticismului uman.

Spiritul uman este, înainte de toate, conștiință, este cunoașterea obiectivă a unei lumi care se conturează precis, concret, lăuntric. Este lumea nemijlocită a experienței, în care individul uman își găsește traiectoria vieții, trasată de o primă și elementară armonie, este un univers fără probleme. În acest plan, viața se armonizează conform unei civilizații aproblematică. Însă, în procesul evoluției, omul a suferit efectul unui fapt nou, un fapt care a produs nu numai o mutație în natura sa, ci și o modificare ontologică absolută. Acest novum care îl face pe om să fie om și să-l deosebească de animal este resimțirea prezenței misterului din jurul său și din el însuși. Nu există nici un aspect al experienței și al vieții care să nu ascundă în sine misterul și care să nu ceară o revelație. Iar revelația este deschiderea unui nou cer, este cultura.

De menționat că Lucian Blaga descoperă în cultură un moment de transcendență, dar un moment de sens negativ și anume misterul care se manifestă prin ea. În adâncul misterului și în absoluta lui obscuritate își are lăcașul Marele Anonim, păzitorul misterului însuși, a planului său de transcendență absolută.

Pentru Blaga, arta, știința, religia, filozofia aparțin lumii culturii, sunt forme ale revelației. Fiecare dintre ele își are propriile ei categorii stilistice abisale, prin care revelează simbolic fondul de mister ce ne învăluie și din care trăim noi, ca oameni. Cultura este întotdeauna o totalitate complexă, în care diversele forme se interferează, se concentrează și se ramifică.

Filozofia lui Blaga vrea să pună în lumină, îndeosebi, motivul discontinuității creatoare, al individualității organice.

Misterul capătă formă în sfera lumii conștiente; inconștientul se exprimă: aceasta este cunoașterea „luciferică”, după expresia lui Blaga, care este guvernată de categorii „abisale”, care nu este pur și simplu contemplativă, ci creatoare. Aceasta deoarece revelația este condiționată de structura inconștientului, de formele de rezonanță cu sfera conștiinței. Este creația unei ordini a revelației, aflată în continuă evoluție, este realitatea pătrunsă de sensul căutării, al construcției. Este Logosul, cuvântul, în care misterul

capătă formă în cadrul unui discurs infinit, care, rând pe rând, se concretizează și se definește prin noi evoluții. De aceea, revelația sau cultura este esențialmente discontinuă, asemenea unui fascicul de lumină care trece printr-un ecran, când opac, când transparent.

Cultura este o lume a obiectivității sui-generis aflată în continuă producție. Nu se pot defini diferite culturi în funcție de structura stilistică a obiectivității lor spirituale deoarece, dacă stilul este unitar în componentele sale elementare, el se diferențiază în funcție de loc și de epocă, stilicitatea fiind forma categorială particulară de exprimare a inconștientului. Blaga oferă o schemă generală a unei interpretări și a unei tipizări. Este vorba de a defini culturile în funcție de natura „stilistică”, natură ce se impune întregii obiectivități spirituale. În opinia lui Blaga, pentru o anumită cultură este ușor de găsit o matrice („matricea stilistică”) care să fie comună artei, religiei, obiceiurilor, filozofiei, cu alte cuvinte, un stil unitar care deosebește respectiva cultură de celelalte culturi și conferă diferite forme spirituale, un conținut, un sens, o valoare, chiar un destin special. Este atinsă aici o problemă a fenomenologiei culturii. De menționat însă că formele fenomenologice, care permit o structură și evoluție unitară a culturilor, sunt extrem de variate și că în ele aspectele spirituale își schimbă radical conținutul, valoarea, direcția. În analiza culturii, metoda transcendențială și cea fenomenologică pot să se echilibreze într-un raționalism critic, dar dacă se încarcă și cu o interpretare metafizică (ca în cazul lui Blaga), atunci ele se opun, se exclud și se închistează fiecare în poziția sa.

În analiza culturii, idealismul își are limitele sale în conceptul metafizic. În filozofia lui Blaga, limita analizei culturale constă, mai degrabă, în conceptul de „inconștient”, acest fond metafizic al revelației. Aceasta face ca „matricile stilistice” ale diferitelor culturi să fie extrem de nedeterminate, fără a putea să clarifice legea internă, principiul unității și rațiunea diferitelor determinări.

Pentru Blaga, revelația nu are nimic de a face cu apariția sensibilă a ideii care, de la Platon la Hegel, constituie doctrina tradițională a oricărei estetici metafizice. Pentru Blaga, realitatea artistică este construită nu conform formelor intelectului, ci conform celor ale intuiției, scoasă din domeniul teoreticității pure.

Gândirea lui Blaga prezintă și conturează formele mobile ale vieții culturale. Arta, ca o parte a culturii, ca revelație deschisă, este vie, iar această viață este o continuă agitație, bazată pe forme și reflexe care apar și dispar

într-o uriașă frământare. Astfel, filozofia lui Blaga continuă opera specifică filozofiei, să zicem, contemporane, aceea de a releva liniile constitutive ale realității culturale, cu o conștiință tot mai deschisă.

Estetica filozofică își propune așadar să ajungă la un concept despre artă care să depindă nu de un anumit gust și de o anumită experiență, ci de o conștiință radicală a întregii experiențe estetice, de un principiu care să fie nu concept ci idee, în care să fie cuprinse și semnificate toate infinitele aspecte ale universului artei.

Concepția despre artă este criteriul ce determină critica și istoria artei. În aceste două forme de reflecție, caracterul abstract al concepției este cliemat să joace rolul de clarificator și interpret al realității individuale a artei și al procedeelelor ei evolutive.

Există două trăsături ale experienței artistice: caracterul nemijlocit și cel autonom. Prima apare din confruntarea experienței estetice cu alte tipuri de experiență. Experiența teoretică este o continuă căutare: adevărul nu este „adevărat” în mod absolut, ci în confruntarea cu toate celelalte poziții.

Experiența morală este un continuu conflict, o continuă depășire de pasiuni, sentimente, instincte.

Experiența religioasă este esențialmente plină de tensiune internă, soluția ei apare ca soluție a unei problematice externe a realității: creștinismul pune accentul tocmai pe această infinitate de poziții religioase.

Toate experiențele spirituale par, așadar, experiențe de mediere: când fiecare ajunge la propria ei culme, crezând că medierea s-a împlinit când adevărul iese la lumină, tocmai din pricina acestui caracter de viziune dobândită, adevărul este determinat prin categorii de ordin estetic.

Esteticitatea poate fi definită drept relația nemijlocită și antinomică a celor două polarități esențiale ale experienței: eul și lumea.

Orice sistem, în orice direcție s-ar desfășura, poartă în sine un idealism tacit, un optimism ascuns, deoarece exprimă credința în existența unei temelii ultime a realului în care antagonismul dintre eu și lume încetează, amândouă fiind absorbite într-o aceeași egală unitate. Dacă soluționarea acestui conflict este țelul ultim al religiei și al filozofiei, în experiența estetică această soluție reprezintă un dat. Antinomia dintre eu și lume se sublimază într-un perfect acord; lumea și-a găsit sufletul iar sufletul lumea. Tocmai acest contact nemijlocit al celor două extreme – eul și lumea – par să-și dezvolte la maximum potențialitatea internă. Aceasta este una din puternicele forțe formative.

După Kierkegaard, distincția dintre omul religios și cel estetic reprezintă tocmai contrapunerea între cel ce simte profund toate problemele realului și acționează asupra acestuia, cufundat în lumina transcendentului, și cel ce trăiește ușuratic, captând tot ce este superficial în lucruri, care acceptă realitatea și pe el însuși așa cum sunt, fără a folosi energii transformatoare a propriei sale personalități.

După Oscar Wilde, caracterul fundamental al estetismului constă în conștiința că, aflându-se în planul estetic, individul este în chip desăvârșit el însuși, mândria interioară a personalității împlinite.

Întâlnirea dintre eu și lume, în afara esteticului, are loc sub forma intuiției. Intuiția are drept caracter fundamental pe acela de a fi nemijlocită, caracter în care este absorbită problematica vieții conștiente, tensiunea dintre eu și lume, între subiect și obiect. Intuiția este așadar un act de cunoaștere nemijlocită care poate reprezenta fie o participare vitală directă, care se iluminează prin conștiință, fie rezultatul unui proces conștient complex.

Omul participă la viața morală și mod fundamental tocmai prin intuiții. Când ne asumăm o anumită poziție etică, aceasta se întâmplă nu în urma unei demonstrații logice, ci în chip intuitiv; certitudinea morală nu este atât certitudinea unui act de libertate cât, mai degrabă, intuiția că întreaga ordine a lucrurilor corespunde acestui dat.

Intuiția religioasă, cu toate că pare să contrazică natura însăși a intuiției, de vreme ce țintește dincolo de lumea sensibilă, servindu-se de aceasta ca rapel la o realitate de ordin superior, constituie nu mai puțin datul fundamental, certitudinea primă a vieții religioase. Nici o religie nu apare, într-adevăr, în urma unei demonstrații, ci printr-o participare nemijlocită, care își are originea în profunzimea experienței umane pe care sufletul trebuie să o străbată înainte de a ajunge la credință. Dar în momentul în care intuiția divinității este dată, spiritul caută, dincolo de ea, pe Dumnezeu însuși: problema nu este rezolvată, ci doar indicată pe o treaptă mai înaltă; întreaga viață religioasă trece astfel continuu de la poziție la alta, sondând mai adânc acest mister. Acest proces, prin care intuiția este afirmată pentru a fi depășită, această continuă căutare care este viața, este deosebit de evident în sfera teoreticului; aici, dincolo de intuițiile sensibilității, avem de a face cu adevăratele intuiții conceptuale.

Orice intuiție nu captează în mod definitiv esența realității, ci trimite continuu la intuiții succesive: este legea infinitei căutări.

În vreme ce intuiția unui concept produce căutări teoretice în vederea definirii acestui concept, intuiția estetică duce la un moment contemplativ, care nu merge mai departe de sine însuși.

Strădania spiritului uman constă tocmai în a ajunge la o poziție pozitivă față de lume, transfigurând realitatea naturală, dată în chip nemijlocit, în realitatea spirituală. Intreaga viață și civilizație umană sunt susținute de această strădanie.

Realitatea artei se întemeiază pe o realitate umană complexă, la care participă toate înfățișările realului și din realitatea artei face parte totalitatea lumii și a realului.